

UOT: 338

TORPAQ MÜNASİBƏTƏRİNİN DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİNİN ƏSAS PRİNSİPLƏRİ VƏ REGIONAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ

E.C. YUSİFOV

Azərbaycan ET İpəkçilik İnstitutu

Torpaq münasibətləri torpağasahiblik və ondan istifadə sahəsində meydana çıxan istehsal münasibətlərinin spesifik formasıdır. Onun başlıca elementləri torpaq üzərində mülkiyyətin forma və növləri, təsərrüfatçılıq sistemi, torpaq resurslarının idarə edilməsi mexanizmləri və torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsi metodlarıdır. Torpaq münasibətləri torpağasahiblik və ondan istifadə ilə əlaqədar ictimai münasibətlərin toplusu deməkdir. Hər bir iqtisadi sistemdə torpaq münasibətlərinin əsasını torpaq üzərində mülkiyyət münasibətləri və onun idarə olunmasının dövlət tənzimlənməsi prinsipləri təşkil edir. Məqalədə bu məsələlər nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: torpaq münasibətləri, dövlət tənzimlənməsi, tənzimlənmə metodları, iqtisadi mexanizmlər, torpaq bazarı, torpaqdan istifadə, torpağa sahiblik, torpaq resursları, torpaq kadastrı və i.ə.

Torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsi dedikdə, ona birbaşa, yaxud da dolayı yolla təsir göstərən metod və mexanizmlərdən istifadə edilməsi prosesi nəzərdə tutulur. Elmi araşdırmalarda məsələyə sistemli yanaşılması torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsinə dair bir sıra metodlardan istifadə olunmasını zəruri edir. Bu metodların aşağıdakı kimi qruplaşdırılması məqsədəuyğundur:

1) hüquqi metodlar. Bunlara Azərbaycan Respublikasının torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsinə dair normativ-hüquqi aktlarını aid etmək olar.

2) təşkilati – iqtisadi metodlar. Bunlara torpaq mülkiyyətçisi və ondan istifadə edənlərin fəaliyyətinin genişləndirilməsi, yaxud da onların hüquqlarının qanunvericiliklə məhdudlaşdırılmasına yönəldilən qaydalar aiddir. Torpaq mülkiyyətinin qeydiyyatı və torpaqla əlaqədar aparılan əməliyyatlar; mülkiyyətə verilən torpaq sahəsinin son həddinin müəyyən edilməsi; ekoloji cəhətdən təhlükəli texnologiyaların tətbiqinin məhdudlaşdırılması, torpaqdan istifadə edənin məsuliyyət daşımaları olduğu pozuntuların siyahısı; torpaqların dövlət və ictimai ehtiyaclar üçün geri alınması və kompensasiyaların verilməsi qaydaları da buraya aiddir;

3) torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsinin iqtisadi metodları. Bu metodların köməyi ilə torpaqdan istifadə üsullarının seçilməsində torpaq sahəsi mülkiyyətçisinin və ya ondan istifadə edənin fəaliyyətinin müəyyən bir məqsədə yönəldilməsinə imkan verən dəyər göstəricilərindən istifadə edilir. [4, s. 366]

İqtisadi metodlar da öz növbəsində iki yerə bölünür:

1) dövlətin müəyyən etdiyi iqtisadi tənzimlənmə metodları. Bunlara torpaq sahələrinin normativ qiymətləri və torpaq vergisinin dərəcəsi; torpaq sahəsi geri alınarkən ödənilən kompensasiya məbləği; icarə haqqının normativləri; torpaqla əlaqədar aparılan əməliyyatlarda tətbiq olunan vergi dərəcələri; torpaqla bağlı sənədlər rəsmiyyətə salınarkən alınan qeydiyyat rüsumları və s. aid etmək olar;

2) bazar tənzimləyiciləri, başqa sözlə, tələb və təkliflə müəyyən edilən torpaq bazarının amilləri

- torpaq sahəsi alınıb - satılarkən onun formalaşan bazar qiyməti, icarə haqqı, təminatlı qiymətlər və i.ə. tənzimləməyə təsir göstərir.

Torpaq məsələsi həmişə dövlətin iqtisadi siyasətinin əsası olmuş və bundan sonra da əsası olacaqdır. Çünki torpaq insan cəmiyyətinin yaşaması, həyatın normal davam etməsi üçün əvəzolunmaz məkan olmaqla, həm də kənd təsərrüfatında ümumi istehsal vasitəsi, məhsul istehsalının həyata keçirilməsinin təbii amilidir. Bir çox ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, torpaq münasibətlərini və onun dövlət tənzimlənməsini təkmilləşdirmədən heç bir iqtisadi islahat gözlənilən nəticəni verə bilməz. Bununla əlaqədar olaraq torpaqla bağlı məsələlər hər bir dövlətin iqtisadi siyasətinin prioritetlərindən birini təşkil edir. Odur ki, torpaq münasibətlərini müvəffəqiyyətlə həll etmək üçün aşağıdakı iqtisadi vasitələrdən istifadə etmək məqsədəuyğun olardı:

- torpaq bazarının dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi, bu məqsədlə inkişaf etmiş ölkələrin müsbət təcrübəsindən istifadə olunması;
- torpaq üzərində hüquqi münasibətlərin dövlət tərəfindən müdafiə edilməsi;
- torpağın icarəyə verilməsinin genişləndirilməsi;

- torpaq mülkiyyətinə təminat verilməsi və torpaq vergisinin təkmilləşdirilməsi;
- dövlət torpaq kadastrı sisteminin təkmilləşdirilməsi;

Torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsinin iqtisadi mexanizmlərinin səmərəli fəaliyyət göstərməsinin başlıca şərtləri isə aşağıdakılar ola bilər:

1) Aqrar – sənaye kompleksinin resurs istehsal edən sahələri ilə kənd təsərrüfatı arasındakı qiymət qeyri – bərabərliyinin aradan qaldırılması;

2) Emal sənayesi müəssisələrinin inhisarçı mövqelərinin aradan qaldırılması;

3) Yerli kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları müdafiə etmək üçün idxal olunan ərzaq məhsullarına yüksək gömrük tariflərinin tətbiq edilməsi;

4) Torpaqdan istifadə ilə əlaqədar ekologiyaın korlanmasına görə iqtisadi sanksiyaların tətbiq olunması və torpaqların münbitliyinin yüksəldilməsinə, təbii landşaftın qorunması və sağlamlaşdırılmasına görə isə maddi həvəsləndirmədən istifadə edilməsi [4, s.367].

Torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsinin ən mühüm məsələlərindən biri də onun məhz hansı

- ərazilərin abadlaşdırılması və əhalinin sosial müdafiəsi;
- ətraf mühitin mühafizəsi və i.a.

Müstəqillik dövründə ölkəmizdə bu istiqamətdə çox işlər görülmüş və görülməkdədir. Buna hər şeydən əvvəl ölkədə torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsi sahəsində hüquqi bazanın yaradılmasını misal göstərmək olar. Torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsinə özündə ehtiva edən sənədlər içərisində “Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsi”, “Torpaq islahatı haqqında”, “Torpaq vergisi haqqında”, “Torpaq icarəsi haqqında”, “Torpaq bazarı haqqında”, “Ailə kəndli təsərrüfatı haqqında” qanunları xüsusi qeyd etmək olar. Bunlar torpaq münasibətlərini, torpaq üzərində mülkiyyəti və ondan istifadə üçün hüquqi bazanın yaradılmasını özlərində əks etdirirlər.

Azərbaycan Respublikasında son illərdə aqrar sahədə torpaqdan istifadəçilərinin sayında əhəmiyyətli dəyişikliklər olmuşdur. Bunu 1-ci cədvəldəki məlumatlardan aydın görmək olar.

1-ci cədvəldəki məlumatlardan aydın görünür ki, 2000-ci ilə nisbətən 2013-cü ildə fərdi sahibkarların və onlarda çalışan ailə (kollektiv) üzvlərinin sayı, habelə onların istifadəsində olan ümumi torpaq sahəsinin müvafiq olaraq 28,0%,

Cədvəl

Göstəricilər	İllər									
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Fədi sahibkarların sayı	3248	2681	2456	2488	2613	2571	2618	2593	2451	2334
Ailə (kollektiv) üzvlərinin sayı, nəfər	14376	11474	10848	10953	11103	11338	10536	10694	10264	9451
Mövcud torpaq sahəsi, hektar:										
Ümumi torpaq sahəsi	62216	23493	24673	27511	25150	28337	47314	43691	48466	44267
Kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahəsi	30431	22577	23482	26643	24400	27541	45735	41575	47271	43072
Ondan: Əkin yeri	25652	16112	15122	15784	17025	17591	33764	28919	35584	33280

sahələrdə aparılmasının müəyyən edilməsidir. Bizə elə gəlir ki, torpaq münasibətlərinin dövlət tənzimlənməsinin aşağıdakı sahələrdə aparılması daha məqsədəuyğundur:

- torpaq üzərində mülkiyyət, ona sahiblik və icarə hüquqlarının qorunması – dövlətin torpaq və icarə siyasəti;
- istehsalın təşkilatı – təsərrüfat strukturu – dövlətin struktur siyasəti;
- aqrar və torpaq bazarları, onlardakı bazar konyukturu, onların təşkilatı strukturlarının – bankların, sığorta şirkətlərinin və i.a. – formalaşdırılması – aqrar və torpaq bazarları siyasəti;
- iqtisadiyyatda elmi – texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən istifadə edilməsi – elmi tədqiqatlar, onların tətbiqi sahəsində yeridilən siyasət;

34,0% və 28,8% azalmasına baxmayaraq, kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahəsi 41,5%, o cümlədən əkin yeri 24,9% artmışdır.

Torpaq münasibətlərinin dövlət tənzimlənməsinin məzmunu, üsul və metodlarının əsasında onun prinsipləri və xüsusiyyətlərini formalaşdıran əsas anlayışlar dayanmalıdır. Bu prinsiplərə müəyyən bir torpaq fondu kateqoriyasına aid olan ümumi və sahə prinsiplərini misal göstərmək olar.

Ümumi prinsiplərdən biri torpaq mülkiyyətinin, torpağa sahiblik və torpaqdan istifadənin bütün formalarının bərabərhüquqlu olmalarıdır. Bu, torpaq siyasətinin başlıca problemidir. Bunun digər bir prinsipi də şəxsiyyətin, emiyyətin və dövlətin ən mühüm mənafeələrinin və təhlükəsizliklərinin prioritetliyidir. Bunlar ölkəmizin qanunvericiliyində öz əksini tapmışdır. Buna uyğun olaraq torpaq münasibətləri subyektlərinin təsərrüfat fəaliyyətinə müda-

xilə edilməsi, yaxud da onların torpaq sahəsi üzərində hüquqlarına xitam verilməsi qanunvericilikdə nəzərdə tutulduğu hallarda həyata keçirilə bilər. Torpaq münasibətlərinin subyektləri qəbul etdikləri qərarların sosial, iqtisadi və digər nəticələrinə görə məsuliyyət daşıyırlar. Odur ki, onlar müvafiq qərarları qəbul edərkən torpaq sahələrinin vəziyyəti haqqında bütün informasiyalara malik olmalıdırlar. Ümumi prinsiplərdən biri də torpaq resurslarının dövlət tərəfindən idarə edilməsidir. Bu aşağıdakı yollarla həyata keçirilir [2, s.214-215]:

- qanunvericilik və normativ-hüquqi aktların, ölkə və regionlar üzrə sosial-iqtisadi inkişaf proqramlarının işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi;
- dövlət tərəfindən yeridilən maliyyə və investisiya siyasətinin səmərəliliyinin artırılması;
- qanunvericilikdə və normativ-hüquqi sənədlərdə nəzərdə tutulan müddəa və tələblərin yerinə yetirilməsinin təmin olunması;
- torpaq resurslarının qorunması və ondan səmərəli istifadənin iqtisadi cəhətdən stimullaşdırılması mexanizmlərinin zaman keçdikcə təkmilləşdirilməsi;
- torpaq sahələrinin vəziyyəti, ondan səmərəli istifadə olunması və qorunub saxlanması üzərində nəzarətin həyata keçirilməsi, qanunvericiliyi pozanların məsuliyyətə cəlb edilməsi və i.a.

Torpaq münasibətlərinin dövlət tənzimlənməsinin ümumi prinsiplərindən biri də müxtəlif regionlarda olan və müxtəlif kateqoriyaya aid edilən torpaq sahələrinin idarə olunmasına fərqli yanaşılmasıdır. Bu, onunla əlaqədardır ki, ölkəmizin ayrı-ayrı regionlarında olan torpaq sahələri özlərinin münbitliklərinə görə bir-birindən kəskin surətdə fərqlənir. Bu, özünü ilk növbədə kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığında göstərir. Odur ki, ölkəmizin ayrı-ayrı regionlarında kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara verilən kreditlərə görə müxtəlif faiz dərəcələrinin müəyyən edilməsi məqsədəuyğun olardı.

Torpağasahiblik və torpaqdan istifadənin dayanıqlılığı prinsipi də çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu, sahibkarlarda inam, torpaqdan daha məhsuldar istifadə olunması, onun münbitliyinin qorunub saxlanması və bərpa edilməsi, ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar ekoloji yönümlü tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün stimül formalaşdırır. Ekoloji tələblərin torpaq münasibətlərinə tətbiqi istehsalda təbiəti mühafizə texnologiyalarından istifadənin həyata keçirilməsinə, torpaqların eroziya, şoranlaşma, bataqlıqlaşma, səhrələşmə, kimyəvi, radiaktiv, bakterioloji və s. bu kimi maddələrlə çirklənməsinin qarşısının alınması üçün kompleks tədbirlərin görülməsinə imkan verir [5, s.88-91].

Torpaq resurslarının idarə edilməsinin iqtisadi metodlarına keçilməsi torpağa sahiblik və torpaqdan istifadənin pullu olmasını zəruri edir. Çünki torpaqdan pulsuz istifadə onun keyfiyyətinin aşağı düşməsinə və səmərəliliyinin azalmasına səbəb olar. Torpaqdan istifadəyə görə vergi və icarə haqqı formasında ödəmələrin tətbiqi torpaq mülkiyyətçilərində və torpaqdan istifadə edənlərdə stimül yaradır. Torpaqdan istifadəyə görə müəyyən haqqın ödənilməsi yerli və ölkə büdcələrinə vəsait daxil olmalarının etibarlı və dayanıqlı mənbələrindən biri olmalıdır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, torpaq vergisinin, onun bölüşdürülməsi və istifadəsi qaydalarının dəyişdirilməsinə ehtiyac vardır.

Torpaq münasibətlərinin elmi cəhətdən təmin olunması və tənzimlənməsi də az əhəmiyyətli deyildir. Təcrübə göstərir ki, torpaq münasibətlərinin yeniləşdirilməsinin əsas istiqamətləri aşağıdakılar ola bilər:

- torpaq münasibətlərinin inkişaf qanunauyğunluqlarının, torpaq üzərində təsərrüfatçılıq formalarının torpağasahiblik və torpaqdan istifadənin pullu olması metodlarının tətbiq edilməsi;
- torpaq kadastrının və torpağın monitorinqinin avtomatlaşdırılmış informasiya təminatı sisteminin yaradılması və zaman keçdikcə təkmilləşdirilməsi;
- dövlət torpaq kadastrının və torpaqların monitorinqinin tətbiqinin elmi əsasları, müddəaları, metodları, vasitələri və texnologiyalarının işlənilib hazırlanması;
- torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsinin iqtisadi və hüquqi mexanizmlərinin daha da təkmilləşdirilməsi;
- torpağasahiblik və torpaqdan istifadə sahəsində dünya təcrübəsinin öyrənilməsi;
- torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsinin inzibati və iqtisadi metodlarının bir-biri ilə əlaqələndirilməsi. Bu onunla əlaqədardır ki, torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsi metodları və üsulları yalnız hüquqi və iqtisadi vəzifələrin həll olunmasına istiqamətləndirilməməli, həm də müxtəlif əhali qruplarının davranış modellərinə, onların sosial-psixoloji, milli və etnik cəhətlərinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Bazar münasibətlərinin yüksək səviyyədə inkişaf etmiş olduğu ölkələrdə dövlət tənzimlənməsinin başlıca xüsusiyyəti onun bu prosesə hərtərəfli əsaslandırılmış proqramlar vasitəsilə müdaxilə etməsidir. Bu, həm ölkə üzrə ümumilikdə, həm də regional proqramların işlənilib hazırlanması ilə həyata keçirilir. Proqramlar tərtib edilərkən qarşıya qoyulan məqsəd, onun qəbul edilməsi və yerinə yetirilməsi üsulları, tələb olunan maliyyə vəsaiti ciddi şəkildə əsaslandırılır. Proqramda həm dövlətin, həm də məhsul istehsalçılarının öhdəlikləri öz əksini tapır.

Dövlət öz üzərinə düşən vəzifələrin yerinə yetirilməsinə təminat verir. Bu isə məhsul istehsalçılarındakı dövlətə və dövlət tənzimlənməsinə olan inamı artırır [4, s.373-374].

Regionlarda keçmiş təsərrüfat formalarının yerində çoxsaylı torpaq mülkiyyətçiləri və torpaqdan istifadə edənlər yaradılmışdır. Bunlar səhmdar cəmiyyətlərindən, məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlərdən, istehsal kooperativlərindən, ailə kəndli təsərrüfatlarından və s. ibarətdir. Lakin bu təsərrüfatlardan bəziləri optimal "ölçülərə" uyğun gəlmir, onlarda yeni texnologiyaların, əkin dövriyyəsinin tətbiq edilməsində çətinliklər meydana çıxır. Yeni torpaq "Sahibləri"nin vəsaitinin azlığı etməsi və ya olmaması torpağın münbitliyinin qorunmasında, üzvi və mineral gübrələrdən istifadə edilməsində çətinliklərə səbəb olur. Bütün bunlar isə torpaqların gücdən düşməsinə, degradasiyası sürətinin artmasına gətirib çıxarır. Hazırda Respublika ərazisinin 3144,6 min hektarı və ya 36,4%-i müxtəlif dərəcədə eroziyaya məruz qalmışdır ki, bunlardan da 14,1%-i zəif, 10,7%-i orta və 11,6%-i güclü dərəcədədir [2, s.272].

Bütün bunları qeyd etməkdə məqsəd ondan ibarətdir ki, torpaqların münbitliyinin bərpa olunması ilə əlaqədar tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün zəruri olan vəsaitin kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları tərəfindən ödəniləcəyini təsəvvür etmək sadəlövlük olardı. Burada əsas söz sahibi dövlət olmalıdır. Bu, bütün dünyada belədir. Bununla yanaşı, kiçik və orta sahibkarlıq ölkədə məhsul istehsalının artmasına və cəmiyyətdə orta təbəqənin formalaşmasına həlledici təsir göstərdiyinə görə kiçik ölçülü təsərrüfatların dövlət tərəfindən dəstəklənməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Bu, həmin təsərrüfatların daha da inkişaf etdirilməsinə öz töhfəsini verə bilər.

Məlum olduğu kimi, ölkəmizin ümumi torpaq fondu 8641,5 min hektar təşkil edir ki, bunun da 4756 min hektarı və ya 55,0%-i kənd təsərrüfatına yararlıdır. Ümumi ərazinin 1432,6 min hektarı və ya 16,6%-i suvarılan torpaqlardır. Torpaq balansına görə kənd təsərrüfatına yararlı sahənin 1808,4 min hektarı əkin yeridir. Bu sahənin 181,6 min hektarı işğal altındadır. Kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahəsinin 224,7 min hektarı çoxillik əkmələr, 117,6 min hektarı biçənəklər, 2560,0 min hektarı örüş-otlaq yerləridir [3, s.170-171].

Bir sıra səbəblər üzündən (boru kəmərlərinin, dəmiryolu və şose yollarının çəkilməsi, yeni sənaye müəssisələrinin tikilməsi, yaşayış məntəqələrinin salınması, yüksək gərginlikli elektrik xətlərinin çəkilməsi, əhalinin sayının artması və i.ə.) hər nəfərə düşən əkin sahəsi ilbəil azalmaqdadır. Belə ki, 1959-cu ildə hər nəfərə 0,36 hektar əkin sahəsi düşürdüsə, bu rəqəm 1970-ci ildə 0,23 hektar, 1979-cu ildə 0,21 hektar, 2006-cı ildə 0,16 hektar, hazırda isə 0,15 hektar təşkil edir. Gələcəkdə hər nəfərə düşən ümumi, kənd təsərrüfatına yararlı və əkin yerinin daha da azalacağı istisna deyildir. Ərzaq probleminin beynəlxalq xarakter aldığı müasir dövrdə belə bir vəziyyət torpaq sahələrindən daha məqsədyönlü istifadə olunmasını, kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlardan digər məqsədlər üçün istifadə edilməsinə yol verməməsinə zəruri edir. Şübhəsiz ki, bu sahədə torpaq münasibətlərinin dövlət tənzimlənməsi mexanizmlərinin daha da təkmilləşdirilməsi çox mühüm rol oynayacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1.İ.Abasov. Ərzaq təhlükəsizliyi və kənd təsərrüfatının prioritet istiqamətləri. Bakı, "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2011, 639 s. 2.O.Məmmədli, M.İsmayılov, F.İsmayılov. Milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi. Dərslük Bakı, "MBM" nəşriyyatı, 2014-cü il, 623 s. 3. O.Məmmədli, N.Cavadov, X.Cavadzadə. Sosial – iqtisadi statistika. Dərslük, Bakı, "MBM" nəşriyyatı, II hissə, 2014-cü il, 323 s. 4. В.А.Кундиус. Экономика агропромышленного комплекса. Учебное пособие. Издательство «Кно Рус», 2010, 539 с. 5. Экономика и управление аграрным производством. Учебное пособие. Коллектив авторов. Ростов на-Дону, 2008, 714 с.

Основные принципы и региональные особенности регулирования земельных отношений

Э.Дж.Юсифов

Земельные отношения представляют собой специфическую форму производственных отношений в области владения и пользования землёй. Их важнейшими элементами являются: виды и формы собственности на землю, система хозяйствования на земле, а также механизмы управления земельными ресурсами и методы регулирования земельных отношений. То есть, земельные отношения-это совокупность общественных отношений, связанных с владением и использованием землёй. Основу земельных отношений любого общества составляют собственность на землю. В статье рассматриваются эти вопросы.

Ключевые слова: земельные отношения, государственное регулирование, методы регулирования, экономические механизмы, рынок земли, землепользования, землевладения, земельные ресурсы, земельный кадастр и т.д.

The basic principles of state regulation of the land and the regional characteristics

E.C.Yusifov

The land relation is a specific form of production relations appeared in the field of land ownership and its usage. Its main elements are – form and types of property on land, the system of household, the mechanisms of management of land resources, and regulation methods of land relations. Land relations is a combinability of public relations related to land ownership and its usage. The bases of land relations in every economic system are property relations on the land and state regulation principles on its management. The articles investigates the above mentioned problems in detail.

Key words: the land relations, state regulation, methods of regulation, the economic mechanisms, the land market, land use, land ownership, ground resources, ground cadastre, etc.
